

O původu maďarského volebního systému

Jakub Charvát

Jakub Charvát (1985) je studentem Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde studuje obor navazujícího magisterského studia nazvaný Politické teorie a soudobé dějiny. Předmětem jeho zájmu jsou zejména volby a teorie volebních systémů a institucionální (zejména volební) reforma v prostoru střední a východní Evropy v procesu demokratické tranzice. Publikoval několik článků a komentářů na stránkách Evropských volebních studií, Revue Politika, Slovenské politologické revue a dvouměsíčníku Listy. Časopis Člověk v roce 2009 uveřejnil jeho článek nazvaný „Několik poznámek ke třem variantám reformy volebního systému do Parlamentu České republiky z roku 2008“ (Člověk, č. 13). Případné připomínky a dotazy k textu zasílejte, prosím, na emailovou adresu charvatinho@centrum.cz.

Posudky:

Mgr. Jiří Koubek (Ústav politologie FF UK)

PhDr. Josef Mlejnek, PhD. (Institut politologických studií FSV UK)

Obsah:

1	Úvod.....	2
2	Jednání u trojhranného stolu	3
3	Většinově nebo proporčně?.....	6
4	Nejkomplexnější volební systém na světě jako kompromisní řešení.....	10
4.1	Nominální úroveň.....	11
4.2	Listinná úroveň.....	12
4.3	Kompenzační (celostátní) úroveň.....	13
5	Otázka volby prezidenta.....	14
6	Závěr.....	16

Abstrakt:

Výběr nastavení volebního systému je nesmírně důležitým faktorem a rozhodnutím pro země v období post-komunistické tranzice. Maďarský případ z roku 1989 není výjimkou.

V předkládaném článku se autor snaží čtenáře seznámit s tím, proč a jak Maďarsko přijalo nejkomplexnější volební systém světa, a to prostřednictvím analýzy procesu jednání, která jej stvořila. Tento článek se zaměřuje na jeho kořeny v jednáních u kulatého stolu v roce 1989. Diskuze během maďarské vyjednané tranzice k demokracii ukazují, že maďarský smíšený volební systém je výsledkem „slátávání“ různých komponent spíše než nějakého systematicky koncipovaného a koherentně projektovaného velkého plánu zahrnout široké společenské potřeby. Rovněž se předkládaná studie zaměřuje na motivace a očekávání aktérů těchto jednání a na způsob, jakým bylo finálního kompromisu dosaženo.

Abstract:

The choice of an electoral system design is especially important factor and decision for states in the post-communist transition period. The case of Hungary in 1989 was no exception in

this regard. In this study author tries to explain how and why Hungary adopted the most complex electoral system worldwide by analyzing the bargaining process that produced it. This article focuses on its origins in 1989 National Roundtable negotiations. The discussion during Hungary's negotiated transition to democracy in 1989 will show that Hungary's mixed-member electoral system emerged as the result of a patchwork grafting of different components rather than a systematically conceived and coherently designed grand plan to meet broad societal needs. Also, presenting study concentrates on motivations and expectations of participants of these negotiations and on the way the final compromise was achieved.

Klíčová slova:

Demokratická tranzice, Maďarsko, opoziční kulatý stůl, smíšený volební systém, trojhranný stůl, volební reforma.

1 Úvod

Rok 1989 představuje významný mezník novodobých dějin nejen v Československu, ale i v sousedních státech střední Evropy. Nejinak je tomu v případě Maďarska. Podobně jako předtím v Polsku (a následně v Československu a Bulharsku) vznikla i v Maďarsku obdoba kulatého stolu, u kterého měly být dojednány základní prvky institucionální a ekonomické transformace společnosti. Podobně jako v Polsku je proces změn iniciován shora, když tehdejší moc reaguje na tlaky zdola, ze společnosti. Timothy Garton Ash (1991) pro takový vývoj užije termínu *refoluce*, který má vystihovat skutečnost, že šlo o shora iniciované reformy, jež mají revoluční účinek.

Nejrychleji se ve společnosti a politickém systému projevují institucionální proměny starého režimu. Podle Ralfa Dahrendorfa (1991, s. 92) trvá proces ústavní reformy alespoň šest měsíců (zatímco ekonomika se bude stabilizovat nejméně šest let a společenské základy v podobě proměny hodnot a vzorců chování potrvá přinejmenším šedesát let). Důležitým aspektem demokratizace je zahrnutí občanů do výběrů svých politických lídrů, čehož bývá v moderních demokraciích dosaženo prostřednictvím institutu voleb. Svobodné volby a zapojení občanstva do volebního procesu představuje nutnou podmínku demokratizace. Volební reforma se tak stala jedním z hlavních prvků institucionálních reforem během období post-komunistické tranzice.

Jak připomíná Sarah Birch (2003, s. 8), volby představovaly klíčovou změnu strukturující hlavní instituce, které následně prováděly hlavní rozhodnutí a dohlížely na další aspekty reforem. Podobně ostatně uvažují i Kenneth Benoit (1999, s. 108), když hodnotí počáteční výběr volební struktury za jedno z nejvýznamnějších rozhodnutí, které stát může učinit během své tranzice k demokracii; Jakub Šedo (2007, s. 7), který výběr vhodného volebního systému považuje za dosti důležitý faktor pro stabilizaci nového politického systému; či Michal Kubát (2003, s. 63), podle nějž bez svobodných voleb nemůže být o demokracii ani řeč, protože volební systém představuje klíčový faktor celého přechodu k demokracii určující do velké míry povahu celého nového politického režimu.

Současně je ale třeba upozornit, že význam a vliv voleb nesmí být přeceňován, protože celý proces demokratické tranzice ovlivňuje množství dalších faktorů, o kterých se ve vztahu k

úspěchu procesu demokratizace zmiňuje tranzitologická literatura (jací aktéři dominují procesu tranzice, samotný charakter předchozího režimu a následné demokratizace, samotný proces odstraňování nedemokratického režimu apod.). Výstižně a stručně to definovali například Richard Rose a Neil Munro (2003, s. 2), kteří konstatovali, že volby jsou nutnou, avšak nikoli dostatečnou podmínkou pro vytvoření kompletního demokratického politického systému.

Pochopení původu maďarského volebního systému, který se ostatně užívá dodnes, má velký význam pro pochopení jeho fungování. Jednání o volebním systému u kulatého stolu nám rovněž umožňují pochopit strategie jednotlivých aktérů u kulatého stolu a v procesu demokratické tranzice vůbec. Znalost této problematiky není bezvýznamná ani pro případné pochopení československých jednání o podobě volebního systému.

Přesto prozatím nějaká výraznější studie o původu maďarského volebního systému, podle mých znalostí, v české politologické literatuře chybí. Zatímco v polském případě se setkáváme hned s několika texty, které průběh jednání o volebním systému (z roku 1989 i 1991) připomínají a které analyzují následný vývoj polského volebního systému a jeho účinků, studie o maďarském volebním systému se zaměřují pouze na jeho vývoj a účinky po roce 1990. Většina studií o maďarském volebním systému si vystačí s konstatováním, že tento je výsledkem dohod u maďarského kulatého stolu. Věřím, že tento text napomůže tento nedostatek alespoň částečně napravit a třeba do budoucna otevře diskusi i o tomto, prozatím českou politologií opomenutého, tématu.

Za hlavní příčinu spatřuji jazykovou překážku, která je mezi maďarštinou a češtinou samozřejmě daleko vyšší než mezi češtinou a polštinou. Tím ostatně narážíme na jisté limity předkládaného textu, protože jeho autor neumí maďarsky a je odkázán pouze na publikované texty v jazycích, v nichž je schopen komunikovat. Tento nedostatek je nicméně – alespoň částečně vyvážen – skutečností, že text je zpracován s využitím zdrojů od respektovaných autorů, kteří se maďarskou problematikou dlouhodobě zabývají a s texty maďarských autorů pracují, popřípadě s dostupnými texty maďarských autorů v anglickém jazyce.

2 Jednání u trojhranného stolu

Maďarská jednání u takzvaného kulatého stolu probíhala od 13. června do 18. září 1989, kdy byla podepsána výsledná dohoda. Vláda sice vyzvala opozici k jednání u kulatého stolu již na začátku jara roku 1989, opozice však prozatím takovou možnost odmítla s poukazem na prohlášení generálního tajemníka Maďarské socialistické strany dělnické Grósze, že svobodné volby se mohou konat nejdříve za šest let. Záhy ovšem předsednictvo strany toto stanovisko přehodnotilo a nechalo se slyšet, že předčasné volby by se mohly konat již v listopadu či prosinci roku 1990 (Bureš, 2007, s. 34). V průběhu roku 1989 ještě došlo několikrát k úpravě možného termínu konání prvních svobodných voleb – na počátku září například doporučil výkonný výbor Maďarské socialistické strany dělnické ústřednímu výboru strany zvážit konání svobodných voleb již v červnu roku 1990, aby byl nakonec termín prvních svobodných voleb stanoven již na březen roku 1990.

Ve srovnání s polským kulatým stolem (více viz Charvát, 2009), který tomuto maďarskému jednání předcházela a u kterého se maďarská jednání do značné míry inspirovala, lze vysledovat několik specifíků maďarského postupu. Výstižnou definici maďarských jednání

podává oxfordský historik Timothy Garton Ash. Podle něj na rozdíl od Polské sjednocené dělnické strany, která vyjednávala s opoziční Solidaritou u kulatého stolu, Maďarská socialistická dělnická strana vyjednávala s takzvaným opozičním kulatým stolem, ustaveným 22. března 1989 – krátce po masivní výroční protirežimní demonstraci na počest výročí revoluce roku 1848. Opoziční kulatý stůl v sobě spojoval tehdy nejvýznamnější opoziční strany a skupiny.

Fakticky tak nejprve probíhala jednání o konkrétních tématech mezi nově vzniklými opozičními skupinami a historickými opozičními stranami u takzvaného opozičního kulatého stolu. U opozičního kulatého stolu zasedli zástupci osmi politických subjektů (zástupci Maďarského demokratického fóra, svobodných demokratů, mladých demokratů, sociálně demokratické, nezávislé malorolnické a lidové strany a Demokratické ligy nezávislých odborových svazů). Poté, co zde bylo dosaženo kompromisu, probíhala jednání na dané téma s představiteli moci v rámci takzvaného celostátního kulatého stolu.

Klíčovým rysem opozičního kulatého stolu bylo pravidlo jednomyslnosti – všechny strany opozičního kulatého stolu se dohodly, že zde musí být všechna rozhodnutí jednomyslně schválena ještě předtím, než budou projednávána u celostátního kulatého stolu. Toto pravidlo mělo zajistit jednotný postup opozice v jednáních s režimní mocí. Takto dosažený kompromis měl být posléze prezentován jako jednotný vyjednávací postoj opozice v rozhovorech s Maďarskou socialistickou dělnickou stranou u celostátního kulatého stolu. Pozici celostátního kulatého stolu v rámci maďarského politického systému výstižně definoval István Kukorelli. Kukorelli (1991, s. 142; 1999, s. 142) konstatoval, že celostátní kulatý stůl působil v roli nového (a rivalského) mocenského činitele vedle zpochybňovaného parlamentu, jehož legitimita byla zpochybňována. Současně ovšem dohody specifikovaly, že kulatý stůl nemá hrát roli jakéhosi kvazi-parlamentu.

V případě Maďarska označení (celostátní) kulatý stůl není zcela přesné a někdy se užívá výstižnější označení trojhranný, trojstranný nebo trojúhelníkový stůl. Naproti tomu polský kulatý stůl byl skutečně kulatý, jak je možné vidět na dobových fotografiích. Je ovšem třeba přiznat, že polská realita byla taková, že u kulatého stolu se fakticky obě delegace (opoziční i režimní) setkaly pouze dvakrát – při slavnostním zahájení rozhovorů a při jejich ukončení (srov. Charvát, 2009; Kubát, 2005, s. 18–19; Vykoukal – Litera – Tejchman, 2000, s. 691).

Jistou dobu (zhruba od poloviny února do května roku 1989) před začátkem maďarských jednání u trojhranného stolu se opozice dohadovala se starou mocí právě o podobě jednacího stolu. Opozice zpočátku požadovala bilaterální jednání, tedy jakýsi dvoustranný stůl (tento požadavek se objevuje v otevřeném dopise adresovaném Maďarské socialistické dělnické straně z 30. května 1989). V takovém případě by na každé straně stolu zasedli zástupci jednoho z proti sobě stojících táborů, jako tomu ostatně bylo později v Československu. Nakonec (10. června 1989) došlo k uzavření dohody o trojhranné podobě jednacího stolu. Vedle opozičního tábora a představitelů nedemokratického režimu měli u třetí strany stolu zasednout představitelé takzvaných kvazi-nevládních či společenských organizací Vlastenecké lidové fronty, tedy satelitních organizací starého režimu (typu odborů, mládežnické či ženské organizace, svazu odbojářů a anti-fašistů apod.). Veškerá jednání měl moderovat tehdejší předseda parlamentu Matyas Szűrös, jemuž připadla čtvrtá strana stolu (Ash, 1991, s. 43–44). Podíváme-li se ale na skutečnou podobu jednání u celostátního kulatého stolu, spatřujeme, že šlo o dvoustranná jednání mezi Maďarskou sjednocenou dělnickou stranou na straně jedné a opozicí – původní i novou – na straně druhé.

Podobně jako v Polsku tedy i v Maďarsku iniciovali jednání u celostátního kulatého stolu komunisté. V maďarské vládnoucí straně však již v tuto dobu převládal reformní duch. Maďarská socialistická strana dělnická již v únoru roku 1989 deklarovala ochotu, respektive podle Lukáše Bandy (2002, s. 164–165; 2003, s. 62) se strana spíše smířila se směřováním, k poklidnému přechodu k systému pluralitní volené demokracie a stranickému pluralismu, kterým již dále není možné klást efektivně překážky. Takový krok byl ovšem prozatím prosazen navzdory textu ústavy, protože ústavně kodifikovaná vláda jedné strany byla v Maďarsku odstraněna teprve ústavní novelou vyhlášenou 23. října 1989. Tedy o více jak půl roku později.

Další skutečností, která celý proces ulehčila, byl růst vlivu reformního křídla uvnitř Maďarské socialistické dělnické strany. Již v dubnu 1989 výrazně posílilo reformní křídlo své pozice v plénu ústředního výboru strany. V květnu 1989 pak Maďarská socialistická dělnická strana přijala nový program, kterým se přihlásila k pokrokovým demokratickým silám. Demokratizace Maďarské socialistické dělnické strany byla završena na jejím mimořádném čtrnáctém sjezdu (konaném ve dnech 6. až 10. října 1989), tedy v době, kdy straně reálně hrozilo rozštěpení. Krátce po začátku sjezdu byla strana k 7. říjnu 1989 rozpuštěna a ustavena strana nová, nazvaná Maďarská socialistická strana.

Nicméně 17. a 18. prosince 1989 uspořádalo bývalé konzervativní křídlo Maďarské socialistické dělnické strany, které nesouhlasilo s rozpuštěním strany a v jehož čele stál Karolyi Grósz, vlastní čtrnáctý sjezd Maďarské socialistické dělnické strany, čímž byla obnovena existence komunistické strany (sjezd byl pojat jako pokračování XIV. sjezdu z podzimu téhož roku). Předsedou znovuobnovené strany byl zvolen Gyula Thürmer. V prvních svobodných parlamentních volbách konaných v roce 1990 však komunisté získali pouhých 3,7 procenta hlasů, nepřekonali tak čtyřprocentní uzavírací klauzuli a nezískali zastoupení na parlamentní půdě (Ash, 1991, s. 46; Benda, 2002, s. 167; Benda, 2003, s. 59–61; Kopeček, 2001; Mlejnek, 2004, s. 128). Ani později nehrála tato maďarská (staronová) komunistická strana výraznější roli na maďarské politické scéně, což se nezměnilo ani po přejmenování strany na Dělnickou stranu v roce 1993.

Významným faktorem, který ovlivnil a ulehčil průběh jednání je i předchozí polská zkušenost a uznání výsledku voleb mocenskými elitami. Tomuto uznání ovšem předcházela dlouhý telefonický rozhovor tehdejšího polského komunistického premiéra Rakowského s Michaiilem Gorbačovem (Krejčí, 1991, s. 23). Tento krok se stal zlomovým okamžikem nejen v polském vnitropolitickém vývoji, nýbrž v celém prostoru východního bloku. Jak zdůrazňuje například Arend Lijphart (1994, s. 208), hrozba sovětského odmítnutí v době maďarských a později i československých jednání u kulatého stolu – díky předchozí polské zkušenosti – opadla.

V neposlední řadě je třeba připomenout, že – oproti polské i československé realitě – v Maďarsku předcházela pluralismus stranického systému samotnému přechodu k demokracii. Slovy Wolfganga Merkela (1996), v Maďarsku se byl stranický systém schopen konsolidovat dříve než v Polsku. Dodejme, že tedy i dříve než v Československu.

3 Většinově nebo proporčně?

Jednání o podobě nového volebního systému pro svobodné volby byla od počátku velmi problematická. Oba tábory se výrazně lišily ve svých představách. Spory byly vedeny nejen mezi oběma tábory, ale i v rámci opozičního kulatého stolu (viz níže). Výraznou roli na samotném počátku těchto jednání sehrály mimo jiné i tehdejší červnové průzkumy veřejného mínění publikované v médiích, které hovořily o silné, rozhodující podpoře Maďarské socialistické dělnické straně – zhruba jedenatřicet procent socialistů oproti třinácti procentům Maďarského demokratického fóra (srov. Benoit – Schiemann, 2001, s. 164, tab. 2; Renwick, 2005, s. 997; Tökes, 1997, s. 121). To ještě posílilo sebevědomí socialistů, kteří zpočátku usilovali o aplikaci výrazně většinového volebního systému, avšak nikoli v čisté většinové podobě.

U celostátního kulatého stolu byla v průběhu jednání dosažena shoda na tom, že dosavadní volební systém s jednomandátovými volebními obvody není pro nové společenské podmínky aplikovatelný v jeho čisté podobě. Nejprve ovšem vláda na sklonku jara navrhla (oficiálně tento návrh představila 5. června, avšak politbyro se na něm dohodlo již na svém zasedání 26. května) jako výchozí bod pro jednání koncept, podle něhož se mělo volit tři sta poslanců v jednomandátových volebních obvodech, dalších padesát poslaneckých křesel pak mělo být obsazováno z celostátní volební listiny – za užití součtu zbytkových hlasů z jednotlivých volebních obvodů, tedy hlasů, které nevedly k obsazení žádného mandátu.

Vládou předložená podoba volebního systému, i když v modifikované podobě, přebírala nastavení volebního systému užívaného v Maďarsku od volební reformy z roku 1983 (volby podle tohoto volebního systému proběhly v roce 1985). To víceméně odpovídá stanovisku zasedání Maďarské socialistické dělnické strany z 20. až 22. května 1988, které zmiňuje ve svém příspěvku například maďarský ústavní právník a od roku 1999 soudce maďarského ústavního soudu István Kukorelli (1991, s. 137) či Barnabas Racz (1991, s. 107–108). Na tomto zasedání se představitelé vládnoucí strany shodli na nutnosti určité modifikace stávajícího volebního systému z roku 1983, avšak nikoli na potřebě jeho reformy. Jedním z návrhů byl mimo jiné návrh na zvýšení počtu mandátů rozdělovaných z celostátní listiny.

Kandidáti byli od roku 1983 voleni v jednomandátových volebních obvodech, současně volební reforma z roku 1983 zaváděla pětatřicet míst z celostátní kandidátní listiny. Před rokem 1983 se poslanci volili pouze v jednomandátových volebních obvodech, přičemž v naprosté většině případů kandidoval jediný kandidát. I po volební reformě v roce 1983, kdy bylo umožněno kandidovat více osobnostem v jednotlivých volebních obvodech, se však nadále od všech kandidátů vyžadovalo, aby akceptovali oficiální politický program, navíc nadále nebyla umožněna kandidatura opozičních politických stran. Výběr, nominace a schválení jednotlivých kandidátů byly *de facto* pod přímou kontrolou komunistů. Přestože tedy volby v roce 1985, konané podle volebních pravidel z roku 1983, byly nadále nesoutěživé volby, dostalo se do parlamentu okolo čtyřiceti nezávislých kandidátů.

Podobně v Polsku od roku 1984 kandidovalo více kandidátů v jediném volebním obvodu. Poprvé se s tímto jevem v zemích východního bloku setkáváme v Německé demokratické republice, kde bylo umožněno kandidovat více kandidátům v jediném volebním obvodu od roku 1965. Jejího příkladu následovalo Rumunsko v roce 1974. Zde je ovšem třeba připomenout polskou volební úpravu pro volby 1957, podle které byla povolena kandidatura

více kandidátů ve vícemandátovém volebním obvodu, než kolik se zde rozdělovalo mandátů, ale ne o více než dvě třetiny ve srovnání s předchozím stavem (Staar, 1958, s. 216). Ovšem ve skutečnosti i v těchto zemích šlo pouze o snahu vytvořit zdání svobodné volební soutěže, poněvadž vyšší počet kandidátů ještě nutně neznamenal jejich politickou a názorovou odlišnost.

Opoziční kulatý stůl byl dlouho v otázce podoby volebního systému vnitřně rozdělen. Historické opoziční strany navrhovaly návrat k čistě proporčnímu volebnímu systému užívanému v letech 1945 a 1947. Podpora tohoto systému není náhodná, uvědomíme-li si, jak první poválečné parlamentní volby na konci roku 1945 dopadly – mimochodem jednalo se o do té doby nejdemokratičtější pořádané (nejsvobodnější a nejsoutěživější) maďarské volby vůbec. První poválečné volby proběhly 4. listopadu 1945 a zvítězila v nich malorolnická strana. Tato výhra ještě byla umocněna skutečností, že malorolnická strana získala něco málo přes padesát sedm procent hlasů a za ně šedesát procent mandátů. To jistě není překvapení vzhledem k sociálně-ekonomické struktuře maďarského obyvatelstva – maďarská společnost byla převážně rurální a agrární, ve srovnání s ostatními státy v prostoru středovýchodní Evropy jde ovšem o jedinečný volební výsledek. Maďarská komunistická strana skončila třetí v pořadí s necelými sedmnácti procenty hlasů (získala o půl procenta méně hlasů než konkurenční sociálně demokratická strana).

Mladí demokraté obhajovali čistě poměrný listinný systém, protože se obávali, že právě jejich reputace jako radikální strany mladých by mohla oslabit jejich vyhlídky na úspěch při aplikaci jednomandátových volebních obvodů. Naproti tomu svobodní demokraté obhajovali vládní návrh dvoukolového systému s jednomandátovými volebními obvody s uzavřeným druhým kolem (do případného druhého kola vstupují dva nejúspěšnější kandidáti z kola prvního) pro tři čtvrtiny mandátů a listinný poměrný systém pro zbylou čtvrtinu křesel. Důvodem tohoto přístupu byla představa svobodných demokratů, že takový volební systém by jednak bránil atomizaci parlamentu, jednak by představoval způsob, jak porazit vládní stranu (prostřednictvím sjednoceného postupu opozičních stran v případném druhém kole většinové složky voleb). Současně se ale v tomto návrhu projevuje i strategická úvaha svobodných demokratů. Jak připomíná John Schiemann (2003, s. 242), svobodní demokraté se obávali toho, že jejich strana nedisponuje natolik zavedenou „značkou“ jako historické strany, pročež měl personální charakter jednomandátových volebních obvodů vyrovnávat slabost strany právě v otázce jejího názvu.

Na tehdy nejsilnější maďarské opoziční straně, Maďarském demokratickém fóru, se pak asi nejsilněji projevovala nejistota o vlastní reálné síle a voličské podpoře. U demokratického fóra tak nebylo možné vysledovat nějakou výraznou preferenci ve prospěch jakéhokoli konkrétního volebního designu. Nicméně možná právě tato nerozhodnost (a tedy nestrannost) demokratického fóra nakonec umožnila nalézt kompromis v rámci opozičního kulatého stolu.

Předseda Maďarského demokratického fóra József Antall 10. července navrhl, ať opoziční stůl prosazuje při jednáních se zástupci starého režimu smíšený volební systém. Na tom se strany opozičního kulatého stolu také posléze shodly, i když i přes tento kompromis mezi nimi nadále po určitou dobu zůstávala propast v otázce volebního designu. Historické opoziční strany byly ochotny na tento kompromis přistoupit pouze tehdy, bude-li poměrná složka zastoupena v této kombinaci alespoň ze dvou třetin. Konkrétně malorolnická strana navrhovala kompromis, aby se jedna třetina mandátů obsazovala většinově v jednomandátových volebních obvodech a dvě třetiny proporčně z kandidátních listin. Oproti

tomu svobodní demokraté požadovali, aby poměrná složka rozdělovala méně než polovinu mandátů. Nakonec ale strany opozičního kulatého stolu našly 25. července 1989 společnou řeč a při jednání se starou mocí preferovaly smíšený volební systém. Opoziční stůl poté navrhl poměr padesát procent z celkového počtu rozdělovaných mandátů rozdělovat poměrně a padesát procent většinově.

Maďarská socialistická dělnická strana nejprve tento návrh opozice na smíšený volební systém až do 25. července 1989 setrvale odmítala, aby posléze v polovině srpna své stanovisko přehodnotila a přistoupila na návrh opozice. Významnou roli v tomto obratu zcela nepochybně sehrála její volební zkušenost z roku 1989. Alan Renwick (2005, s. 999) cituje jednoho z vedoucích socialistických vyjednávačů Györgyho Fejtiho, který na jednání ústředního výboru strany 28. července upozornil, že při dalších jednáních o volebním designu s představiteli opozice by měly být zohledněny výsledky doplňovacích voleb, protože by mělo být dosavadní stanovisko přehodnoceno.

V roce 1989 se totiž konaly doplňovací parlamentní volby ve čtyřech parlamentních obvodech (22. července a 5. srpna), pořádané podle starého volebního systému – dvoukolového absolutně většinového volebního systému s uzavřeným druhým kolem v jednomandátových volebních obvodech. O konání doplňovacích voleb bylo rozhodnuto a jejich termín byl stanoven 16. června 1989. V těchto volbách utrpěl starý režim porážku, když se podařilo opozičním kandidátům, konkrétně šlo o kandidáty Maďarského demokratického fóra, porazit režimní kandidáty. Navíc ve třech případech se ziskem více než šedesáti procent voličských hlasů (z toho v jednom případě dosáhl opoziční kandidát dokonce hranice sedmdesáti procent odevzdaných platných voličských hlasů, v jednom případě pak těsně pod sedmdesát procent). Výsledky čtvrtých voleb zneplatnila nízká volební účast.

Současné nejnovější výzkumy veřejného mínění (vypracované soukromou, nezávislou institucí) zveřejněné 11. srpna 1989 ukazovaly na rostoucí podporu pro opoziční strany, zatímco socialistická strana dělnická výrazně za svými partnery od celostátního kulatého stolu zaostávala. Podle zveřejněných výzkumů se těšilo Maďarské demokratické fórum zhruba pětadvacetiprocentní podpoře veřejnosti, Maďarská socialistická strana dělnická třináctiprocentní podpoře a Svobodní demokraté desetiprocentní podpoře. Výzkum navíc ukázal další znepokojivou okolnost pro vládnoucí stranu, když osmatřicet procent členů Maďarské socialistické strany dělnické v průzkumu uvedlo, že nebude volit nikoho nebo popřípadě kandidáta Maďarského demokratického fóra (Schiemann, 2003, s. 243).

Vládnoucí strana sice přistoupila na variantu smíšeného systému, nehodlala se ovšem vzdát myšlenky na celostátní listinu jako jednoho z elementů poměrné složky kompromisního smíšeného systému. Od poloviny srpna navíc považovala celostátní listinu jako jakýsi pojišťovací mechanismus, v tuto dobu zejména pro sebe samou. Celostátní listina se totiž optikou Maďarské socialistické dělnické strany stávala klíčovou pro vlastní politické přežití. Současně se celostátní listina, tak jako již v předchozích volbách konaných v roce 1985, měla stát nástrojem, který měl zabránit dekapitaci stranických lídrů. S návrhem tříúrovňového designu volebního systému opoziční kulatý stůl neměl problém a na tento návrh přistoupil. Kombinace většinového a poměrného volebního systému v rámci jediného volebního systému byla tedy nakonec oběma tábory skutečně přijata na konci srpna roku 1989.

Ale ani po dosažení kompromisu o základní podobě volebního systému nebyla jednání zdaleka u konce, neboť bylo třeba ještě doladit konkrétní podobu jednotlivých úrovní. První

konfliktní otázkou se stal počet mandátů rozdělovaných v jednotlivých úrovních. Výchozím předpokladem, navrženým 25. srpna 1989 Maďarskou socialistickou dělnickou stranou, bylo rozdělovat sto padesát mandátů většinově, sto padesát proporčně a padesát z celostátní listiny. Po několika dnech jednání ale opozice tento poměr revidovala a navrhla rozdělovat sto padesát dva mandátů většinově, sto padesát dva proporčně a sedmdesát šest mandátů z celostátní listiny, a tedy navýšit celkový počet poslanců na tři sta osmdesát. Maďarská socialistická strana dělnická souhlasila s počtem mandátů pro většinovou i poměrnou složku, navrhla nicméně snížit počet mandátů udělovaných z celostátní listiny o šest na celkem sedmdesát míst. Na tuto modifikaci opozice bez připomínek přistoupila. Zdálo se, že problém přikázání mandátů mezi jednotlivé úrovně volebního systému je uspokojivě vyřešen, čemuž nasvědčovalo i schválení navržené podoby volebního designu hlavními maďarskými politickými silami u celostátního kulatého stolu dne 6. září 1989.

Do hry ovšem nečekaně vstoupil maďarský parlament, který tento poměr mezi jednotlivými složkami smíšeného volebního systému odmítl na svém zasedání konaném v týdnu od 16. do 20. září 1989 schválit. Během svého jednání legislativci předložili přes deset konkrétních návrhů navyšujících počet jednomandátových volebních obvodů – od nejradikálnější varianty se třemi sty padesáti jednomandátovými volebními obvody a žádným poměrně voleným poslancem až po umírněný návrh se sto dvaasedmdesáti jednomandátovými volebními obvody, přičemž tato navýšení měla jít na úkor mandátů rozdělovaných z celostátní kandidátní listiny.

Tím byla znovuotevřena debata o této otázce v rámci celostátního kulatého stolu. Zde bylo nicméně poměrně záhy dosaženo shody – počet mandátů udělovaných z celostátní listiny byl snížen o dvanáct, naopak počet mandátů alokovaných v jednomandátových volebních obvodech byl navýšen o dvacet čtyři křesel. Maďarští komunisté se tak – podle Dawishy a Deetse (2006, s. 695) – ještě na poslední chvíli pokusili navýšit počet mandátů rozdělovaných podle většinové logiky v jednomandátových volebních obvodech na maximum. Přijmeme-li tuto argumentaci, musíme konstatovat, že jejich pokus byl úspěšný, protože upravený poměr mandátů přikázaných jednotlivým úrovním smíšeného volebního systému posléze schválil i parlament.

Další třetí plochou se stala otázka, z jakých hlasů se budou rozdělovat mandáty z celostátní listiny. Strany se shodly na tom, že půjde o zbytkové (nevyužité) hlasy, které nevedly k obsazení mandátů. Maďarská socialistická dělnická strana navrhovala, aby šlo o nevyužité voličské hlasy z většinové části voleb, konkrétně jejich druhého kola. Oproti tomu stál požadavek opozice, aby se pracovalo se zbytkovými hlasy z poměrné složky. Padl kompromisní návrh, aby se tedy na celostátní listinnou úroveň převáděly hlasy jak z poměrné, tak z nominální složky. Na to opozice přistoupila s podmínkou, že se na celostátní úroveň převáděly zbytkové hlasy z prvního kola většinové složky. Představitelé staré moci ovšem trvali na požadavku, aby šlo o nevyužité hlasy z druhého kola většinové složky. Řešení této neshody se nakonec stalo součástí výměnného obchodu – Maďarská socialistická dělnická strana ustoupila a souhlasila s tím, že půjde o zbytkové hlasy z prvního kola většinové složky a o zbytkové hlasy z poměrné složky, opozice výměnou za to přistoupila na požadavek vlády, aby se ve většinové složce aplikovalo otevřené druhé kolo, kterého se účastnili nejméně tři kandidáti. Bez zajímavosti jistě není, že v první polovině jednání obhajovala Maďarská socialistická strana dělnická uzavřené druhé kolo, avšak v souvislosti s výsledky doplňovacích voleb náhle otočila a začala podporovat aplikaci otevřeného druhého kola.

Spor vypukl i o podobu kandidatury jednotlivých kandidátů. Historické opoziční strany navrhly, aby kromě kandidatury ve všech úrovních tříúrovňového volebního designu bylo současně každému kandidátovi umožněno kandidovat i v několika vícemandátových volebních obvodech v poměrné části voleb. To bylo ale pro tehdejší moc nepřijatelné, protože opozice přišla s návrhem kandidatury nanejvýš ve dvou volebních obvodech v poměrné části volebního systému. To Maďarská socialistická dělnická strana přijala. I v tomto případě ale do výsledného kompromisu zasáhl parlament, který návrh na kandidaturu ve více vícemandátových volebních obvodech současně odmítl. Namísto toho maďarský parlament uzákonil možnost kandidovat jedinému kandidátovi ve všech třech úrovních, ale vždy pouze v jediném jednomandátovém volebním obvodě ve většinové části a v jediném vícemandátovém volebním obvodě v poměrné části voleb.

Otázka volební klauzule ani charakteru kandidátních listin nepřinesla výraznější spor. Vládnoucí strana sice s odkazem na německý volební systém navrhovala pětiprocentní klauzuli, zatímco malé opoziční strany – podpořené Maďarským demokratickým fórem – se přimlouvaly za tříprocentní klauzuli. Nakonec ale bylo bez výraznějších sporů dosaženo kompromisu v podobě čtyřprocentní celostátní klauzule, na které se shodl nejprve 28. srpna 1989 opoziční kulatý stůl a posléze i celostátní kulatý stůl. U celostátního kulatého stolu se nevedla žádná diskuse o charakteru kandidátních listin. Jak připomíná například John W. Schiemann (2003, s. 252–253, pozn. 28), v rámci opozičního kulatého stolu sice mladí demokraté navrhli možnost udělovat přednostní hlasy na stranických kandidátních listinách, taková varianta byla nicméně záhy rezolutně zamítnuta. Poté již nikdo nevystoupil s návrhem varianty umožňující preferenční hlasování, protože byly bez jakékoli diskuse přijaty přísně vázané kandidátní listiny. Vzhledem ke skutečnosti, že většinová úroveň volebního systému obsazovala mandáty nominálně (jednotlivým kandidátům), není tento postup nepochopitelný. Svě preference má volič právo vyjádřit v jednomandátových volebních obvodech, navíc mechanismus preferenčního hlasování by mohl již tak komplexní volební systém ještě ztížit. A to jak pro voliče při hlasování, tak pro následné zpracování volebních výsledků.

4 Nejkomplexnější volební systém na světě jako kompromisní řešení

Kompromisní podoba volebního systému představuje poměrně složitý mechanismus, což potvrzují i prohlášení několika autorů o tom, že maďarský volební systém představuje nejkomplexnější volební systém vůbec. Přesto kompromisní volební systém byl použit ve všech maďarských parlamentních volbách od roku 1990 a zůstává nadále platným i do budoucna, a to v nepozměněné podobě (jedinou úpravu představuje změna uzavírací klauzule ze čtyř na pět procent celkového počtu odevzdaných voličských hlasů v poměrné části voleb a pro celostátní úroveň, platná od druhých voleb konaných v roce 1994).

Maďarský takzvaný supersmíšený volební systém (přijatý parlamentem 20. srpna 1989 a vyhlášený 30. srpna 1989 jako zákon č. XXXIV z roku 1989) se tedy fakticky odehrává ve třech složkách – nominální (neboli většinové), poměrné a takzvané kompenzační. Voliči disponují dvěma samostatnými (kategorickými) hlasy a kandidáti mohou kandidovat v nominální, proporční i takzvané kompenzační části voleb současně (v poměrné a kompenzační části voleb mohou nicméně kandidovat pouze v rámci stranických kandidátních listin, zatímco nominální složka umožňuje kandidaturu nezávislých kandidátů). Celkový počet

tří set osmdesáti šesti mandátů se rozdělí mezi jednotlivé složky volebního systému, jak je představeno níže. Řazení jednotlivých volebních úrovní je náhodné a nemá žádný vztah k jejich postavení v rámci volebního systému. Ani jedna úroveň není nadřazena jiné, jednotlivé složky maďarské volební legislativy stojí na stejné úrovni v rámci komplexního volebního designu.

4.1 Nominální úroveň

Nominální složka, v níž se obsazuje sto sedmdesát šest mandátů (tj. 45,6 procenta z celkového počtu mandátů), zdělila (s malou modifikací v charakteru druhého kola) podobu volebního systému z období nedemokratického režimu, a rozděluje tak mandáty mezi jednotlivé kandidáty prostřednictvím dvoukolového absolutně většinového systému s otevřeným druhým kolem. Ke zvolení v prvním kole se vyžaduje zisk nadpoloviční většiny odevzdaných platných hlasů, pokud žádný kandidát na takový počet hlasů nedosáhne, koná se druhé kolo. Do případného druhého kola, které se koná o dva nebo tři týdny později, postupují všichni kandidáti, kteří získali v prvním kole více než patnáct procent hlasů, nejméně se však vyžaduje soutěž tří kandidátů ve druhém kole.

Patnáctiprocentní podmínku pro postup do druhého kola prosadili do volební legislativy socialisté, kteří s ní vystupovali již od začátku jednání o podobě volebního designu. Není ovšem bez zajímavosti, že 28. srpna 1989 se objevil návrh socialisty Imre Poszgaye, který navyšoval hranici pro postup kandidátů do druhého kola z původně požadovaných patnácti procent na pětadvacet procent (Schiemann, 2003, s. 248). Z dalšího průběhu jednání se zdá, že to byl spíše strategický tah Maďarské socialistické dělnické strany než nějaký skutečný záměr této strany, kterým mělo být vyváženo stanovisko opozičního kulatého stolu o postupu dvou kandidátů do druhého kola. Protože socialisté vystupovali během jednání tak, že nehodlají z tohoto stanoviska ustoupit, rozhodl se ustoupit opoziční kulatý stůl, a odblokovat tak vzniklou situaci. Opozice přistoupila na původní požadavek Maďarské socialistické dělnické strany s patnáctiprocentní hranicí postupu do druhého kola a s podmínkou soutěže přinejmenším tří kandidátů ve druhém kole většinové části voleb.

Podmínku postupu minimálně tří kandidátů do druhého kola si prosadila u celostátního trojhranného stolu v roce 1989 Maďarská socialistická dělnická strana, která tak chtěla těžit ze zřetelné roztržitosti opozice. Na tuto roztržitost opozice ostatně upozorňuje ve svém textu i historik Timothy Garton Ash (1991, s. 45), který například píše, že kampaň svobodných demokratů mířila ve skutečnosti nikoli proti Maďarské socialistické dělnické straně, nýbrž proti jejich hlavnímu opozičnímu protivníkovi, Maďarskému demokratickému fóru. Podle Ashe tak byly opoziční politické subjekty neustále zaměstnávány spíše než střetnutími s komunisty bojem mezi sebou.

V případném druhém kole je pak zvolen ten kandidát, který získal nejvyšší počet voličských hlasů. Pro první kolo platí rovněž podmínka minimálně padesátiprocentní volební účasti ve volebním obvodu. Není-li tato podmínka naplněna, koná se kolo druhé, do kterého postupují všichni kandidáti, kteří se zúčastnili kola prvního. Ve druhém kole se pak vyžaduje již pouze pětadvacetiprocentní volební účast. Pokud by nebylo ve druhém kole dosaženo alespoň pětadvacetiprocentní volební účasti, byly by (neobsazený) mandát z takového volebního obvodu, jakožto i všechny odevzdané voličské hlasy v takovém volebním obvodu převedeny na celostátní úroveň. Například v prvních demokratických volbách v březnu roku 1990 hned v pěti volebních obvodech nedosáhla volební účast padesáti procent a mandát byl obsazován ve

druhém kole, do kterého vstupovali všichni kandidáti účastníci se prvního kola.

Ačkoli nominální složka *de iure* umožňuje získat mandát i nezávislým kandidátům, voliči se převážně rozhodují podle svých stranických preferencí, zatímco nezávislí kandidáti získávají mandát jen zřídka (v prvních svobodných volbách 1990 se tak do maďarského parlamentu dostalo pouze šest kandidátů, kteří kandidovali jako nezávislí).

4.2 Listinná úroveň

Proporční složka rozděluje celkem sto dvaapadesát mandátů (tedy 39,4 procenta z celkového počtu křesel) ve dvaceti vícemandátových obvodech (takzvaných župách), Jedná se vesměs o malé nebo středně velké volební obvody, pouze Budapešť s osmadvaceti mandáty představuje výrazně větší volební obvod. Dvacet volebních obvodů prosadila do volební legislativy opozice, zatímco Maďarská socialistická dělnická strana usilovala o jediný, celostátní volební obvod. Kandidáti jsou vybíráni ze stranických kandidátních listin, které mají charakter přísně vázaných kandidátních listin. Volič tak může přidělit svůj hlas pouze konkrétní kandidátní listině politické strany, nemůže ovšem vybrat konkrétního kandidáta či konkrétní kandidáty z listiny, které preferuje jako své parlamentní zástupce.

Tab. 1 Velikost volebních obvodů v poměrné části voleb

Volební obvod	Počet volebních obvodů	Celkem rozdělovaných mandátů v těchto volebních obvodech
Čtyřmandátový	3	12 (7,89 %)
Pětimandátový	4	20 (13,16 %)
Šestimandátový	7	42 (27,63 %)
Osmimandátový	2	16 (10,53 %)
Devítimandátový	1	9 (5,92 %)
Jedenáctimandátový	1	11 (7,24 %)
Čtrnáctimandátový	1	14 (9,21 %)
Osmadvacetimandátový	1	28 (18,42 %)
Celkem	20	152 (100 %)

Pro první svobodné volby byla stanovena čtyřprocentní uzavírací klauzule z celkového počtu odevzdaných platných hlasů pro postup politických stran do procesu přerozdělování mandátů v poměrné části voleb. Dnes je aplikována pětiprocentní klauzule, která byla přijata 22. prosince 1993 a vyhlášena jako zákon č. III z počátku roku 1994. Mandáty se rozdělují pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. Tato kvóta se navíc v maďarské volební legislativě užívá v modifikované podobě, kdy stranická kandidátní listina má v každém volebním obvodu nárok na svůj poslední mandát i tehdy, dosáhne-li zbytek po dělení volebním číslem alespoň dvoutřetinové hodnoty této kvóty ve volebním obvodu. Vzhledem k aplikaci Hagenbach-Bischoffovy kvóty, i když v modifikované podobě, se nepodaří rozdělit všech sto dvaapadesát mandátů přikázaných poměrné části voleb a nerozdělené mandáty se převádějí do takzvané kompenzační složky.

Zajímavé je zdůvodnění výběru Hagenbach-Bischoffovy kvóty komunistickým volebním „expertem“ a jedním z hlavních architektů maďarského volebního systému Zóltanem Tóthem. Podle Tótha byla v knihovně maďarského ministerstva vnitra všeho všudy jedna jediná kniha

zabývající se volebními systémy, přičemž v této knize byla jako jediná volební kvóta popsána právě Hagenbach-Bischoffova kvóta, protože padla volba právě na ni (Benoit, 1996, s. 166; Benoit – Schiemann 2001, s. 175; Schiemann – Benoit, 1997, s. 26).

4.3 Kompenzační (celostátní) úroveň

Takzvaná kompenzační složka rozděluje zbývajících padesát osm mandátů (tj. patnáct procent z celkového počtu křesel) a navíc mandáty nerozdělené v listinné (proporční) a případně i nominální (většinové) složce volebního systému. Fakticky je tedy počet mandátů rozdělovaných v kompenzační (dodatečné) složce vyšší než uvedených osmapadesát mandátů. V prvních svobodných volbách v roce 1990 se v kompenzační složce rozdělovalo celkem devadesát mandátů.

Tab. 2 Množství mandátů rozdělovaných v jednotlivých úrovních v maďarských volbách 1990-2006

	Nominální úroveň	Listinná úroveň	Kompenzační úroveň
Volby 1990	176 (45,6 %)	120 (31,1 %)	90 (23,3 %)
Volby 1994	176 (45,6 %)	125 (32,4 %)	85 (22 %)
Volby 1998	176 (45,6 %)	128 (33,2 %)	82 (21,2 %)
Volby 2002	176 (45,6 %)	140 (36,3 %)	70 (18,1 %)
Volby 2006	176 (45,6 %)	146 (37,8 %)	64 (16,6 %)
Průměrné hodnoty	176 (45,6 %)	132 (34,2 %)	78 (20,2 %)
Základní rozdělení	176 (45,6 %)	152 (39,4 %)	58 (15 %)

Pro dodatečné mandáty se sestavuje celostátní listina a do skrutinia postupovaly při zpracovávání výsledků voleb v roce 1990 všechny politické strany, které v proporční části volby překonaly čtyřprocentní klauzuli. V současné době se užívá pětiprocentní uzavírací klauzule. Alokace mandátů se provádí pomocí D'Hondtova dělitele, a to ze součtu všech nevyužitých hlasů (hlasů, které nevedly k obsazení mandátu) z poměrné části voleb a prvního kola nominální složky.

Tab. 3 Výsledky parlamentních voleb v Maďarsku v březnu 1990

Politický subjekt	Nominální úroveň	Listinná úroveň	Kompenzační úroveň	Celkem mandátů
Maďarské demokratické fórum (MDF)	114	40	10	164
Aliance svobodných demokratů (SzDSz)	36	34	23	93
Nezávislá malorolnická strana (FKGP)	11	16	17	44
Maďarská socialistická strana (MSzP)	1	14	18	33
Federace mladých demokratů (FIDESZ)	2	8	12	22
Křesťanskodemokratická lidová strana (KDNP)	3	8	10	21
Agrární aliance	2	0	0	2
Ostatní/Nezávislí	7	0	0	7
Celkem ve volbách v roce 1990	176	120¹	90	386

¹ Celkem dvaatřicet mandátů skončilo jako zbytkové mandáty, protože byly převedeny do kompenzační složky.

Bez ohledu na zisk počtu hlasů volební zákon garantoval osm mandátů pro zástupce menšin – konkrétně zákon č. XVII, vyhlášený 12. března 1990, každá z osmi národně-etnických menšin bude mít přinejmenším jednoho zástupce (více viz Kukorelli, 1991, s. 143). Poslanci-zástupci národnostních menšin neměli být voleni, ale jmenováni nově zvoleným parlamentem, přičemž celkový počet poslanců parlamentu se měl zvýšit na tři sta devadesát čtyři poslanců. Jak ale upozorňuje Barnabasz Racz (1991, s. 134, pozn. 9), tento mechanismus nebyl ale nikdy implementován.

5 Otázka volby prezidenta

Arend Lijphart (1994, s. 202) mezi nejdůležitější ústavní (respektive institucionální – pozn. J. Ch.) volby, které musí být v procesu demokratizace provedeny, řadí vedle výběru volebního systému i formu vlády, tedy vztah mezi exekutivou a legislativou (parlamentní forma vlády versus prezidentská režim). S tím souvisí i otázka způsobu volby prezidenta republiky. Wolfgang Merkel (1996) upozornil na to, že v případě Maďarska byl právě spor o způsob volby prezidenta výjimečně kontroverzní.

Funkce prezidenta republiky byla v rámci institucionálních změn v Maďarsku vytvořena teprve v březnu roku 1989. Do té doby namísto úřadu prezidenta působil, podobně jako v Polsku, kolektivní orgán nazývaný prezidiální rada státu. Neuspokojivost úřadu kolektivní hlavy státu se nicméně projevuje již v návrhu radikálních reformátorů z roku 1987, kteří mimo jiné navrhli rozpuštění prezidiální rady a její nahrazení přímo voleným prezidentem (podrobněji o návrhu změn politického systému z roku 1987 viz Vass, 1994, s. 186).

Prezident Maďarské republiky měl být zvolen ještě v průběhu roku 1989, tedy ještě před uspořádáním prvních svobodných parlamentních voleb. Takový postup byl zvolen během jednání u kulatého stolu s odkazem na to, že je to v zájmu politické stability. V polovině září roku 1989 bylo dohodnuto, že prezidiální rada státu odstoupí poté, co změny Ústavy nabudou účinnosti, a že funkci hlavy státu bude do zvolení nového prezidenta vykonávat předseda parlamentu.

Právě způsob a načasování prezidentské volby představovaly další spornou otázku jednání o maďarském institucionálním designu. Hlavním tématem diskuse o prezidentské volbě se zdálo být, zda opozice akceptuje zvolení reformního komunisty Imreho Poszgaye parlamentem do prezidentského úřadu. Zvolení prezidenta oddaným parlamentem bylo ovšem nepřijatelné pro svobodné demokraty, mladé demokraty i nezávislé odbory, kteří v takovém případě odmítali podepsat výslednou dohodu. Současně si sami socialisté uvědomovali, že volba prezidenta starým parlamentem sice s nejvyšší pravděpodobností zajistí zvolení Poszgaye, mohla by ovšem výrazně utrpět legitimita prezidentského úřadu. Zástupci starého režimu tedy v září 1989 nabídli možnost přímé volby prezidenta, protože věřili, že i tak má jejich kandidát na úřad prezidenta Imre Poszgay šanci v prezidentské volbě zvítězit (díky své popularitě a viditelnosti). Taková varianta navíc zajišťovala výrazně vyšší legitimitu pro nově zvoleného prezidenta.

V otázce tohoto návrhu nebyla opozice schopna dosáhnout vnitřní shody. Podle Elstera a Preusse (1998, s. 67) nejméně tři opoziční strany podporovaly přímou prezidentskou volbu

konanou ještě před konáním svobodných parlamentních voleb. Svobodní demokraté za asistence mladých demokratů, Nezávislé malorolnické strany a Maďarské socialistické dělnické strany (Kukorelli, 1999, s. 144–145) ovšem prosadili předložení otázky o způsobu volby prezidenta všelidovému referendu, které těsnou většinou možnost všelidové prezidentské volby odmítlo.

V referendu však ve skutečnosti nebyla položena otázka, zda si lid přeje volit prezidenta přímo, nýbrž otázka, jestli si přeje, aby byl prezident zvolen až po zvolení nového parlamentu. Hlavním cílem opozice se totiž podle Elstera a Preusse (1998, s. 66) stala snaha odložit prezidentskou volbu až na dobu po zvolení nového parlamentu. Svobodní demokraté mimo jiné naléhali, aby se o prezidentovi rozhodovalo až po parlamentních volbách proto, že prezidentský úřad by mohl být nabídnut komunistům během případných vyjednávání. Souhlasný postoj většiny veřejnosti s odložením prezidentské volby až do doby po zvolení parlamentu současně znamenal odmítnutí všelidové prezidentské volby. Podle dřívější dohody u celostátního kulatého stolu totiž platilo pravidlo, že přímá volba prezidenta je – vzhledem k mimořádné a přechodné situaci (Kukorelli, 1999, s. 144) – vyhrazena jen pro konkrétní přechodné časové období, přičemž přechodné období mělo skončit se zvolením nového parlamentu.

K referendu (toto referendum bývá někdy zejména v maďarské literatuře označováno jako takzvané referendum čtyřikrát ano) konaném 26. listopadu 1989 se dostavilo zhruba padesát osm procent z celkového počtu registrovaných voličů, přičemž 50,07 procenta (což v absolutních číslech představovalo převahu 6 101 hlasů) se vyslovilo pro volbu prezidenta až po svobodných parlamentních volbách, naplánovaných na 25. března 1990. Současně tak bylo schváleno, že volba prezidenta zůstává i nadále v pravomoci maďarského parlamentu. Na základě výsledku hlasování občanů v referendu byl 7. ledna stažen návrh zákona o přímé volbě prezidenta (zákon XXXV z roku 1989) z programu parlamentního jednání a parlament souhlasil s tím, že prezident nebude volen před parlamentními volbami.

Listopadové referendum, jehož součástí byly ještě tři další otázky (rozpuštění Dělnických milicí, majetek Maďarské socialistické dělnické strany a o působení jejích organizací na pracovištích), představuje definitivní konec jednotného postupu opozičního politického tábora. Pozdější socialisty vyvolané referendum (v létě 1990) o zavedení přímé volby prezidenta nebylo úspěšné proto, že volební účast v referendu nepřesáhla hranice padesáti procent registrovaných voličů, čímž nebyla splněna podmínka pro to, aby byl výsledek referenda uznán za platný.

Vraťme se k Arendu Lijphartovi, který konstatuje, že Maďarsko, Polsko a Československo se vzájemně zřetelně odlišují nejen v otázce volebního designu a vládního režimu. Zatímco Lijphart označuje Polsko jako poloprezidentský režim, Maďarsko podle něj představuje čistý parlamentarismus. Československo by na případné ose stálo někde mezi Maďarskem a Polskem (Lijphart, 1994, s. 205, graf 12.1). Rozhodně však Arend Lijphart odmítá hodnocení maďarského politologa Attily Ágha, který v roce 1991 zařadil Československo do kategorie semi-prezidentského režimu spolu s Polskem. Podle Lijpharta (1994, s. 215, pozn. 5) Ágh zachází ve svém hodnocení až příliš daleko. Na obranu Attily Ágha je namístě připomenout, že prezidentský úřad až do nové Ústavy ČR (platné od 1. 1. 1993) disponoval zákonodárnou iniciativou, navíc neformální postavení prezidenta Havla v rámci politického systému Československa a jeho aktivity přinejmenším jisté vychýlení směrem k semi-prezidentskému vládnímu systému znamenaly. V pozdějších textech již Attila Ágh (například 1995, s. 208)

řadí Československo spolu s Maďarskem do kategorie čistě parlamentních systémů.

Lijphart (1994, s. 205) tedy zařadí Maďarsko do kategorie plný (*full*) parlamentarismus. Takové vymezení je ovšem problematické vzhledem k zákonu č. XL z roku 1990, který zavádí institut konstruktivního vota nedůvěry. To je nástroj, který do jisté míry posiluje pozici vlády ve vztahu k parlamentu, čímž je narušena koncepce plného parlamentarismu. Arend Lijphart (1994, s. 214) sice konstruktivní vyslovování nedůvěry zmiňuje, nepředstavuje ale podle něj překážku v tom, aby zařadil maďarský politický systém ke kategorii plně parlamentních režimů. Ovšem právě vzhledem k zavedení tohoto institutu se jako výstižnější jeví charakteristika maďarského politického systému jako kancléřského režimu, kterou nacházíme například v podání Istvána Kukorelliho (1999, s. 146). Podobně Wolfgang Merkel (1996) konstatuje, že maďarská demokratická ústava podpořila silnou vládu, naopak parlamentu přidělila slabší pozici v rámci politického systému.

6 Závěr

Maďarsko se stalo první zemí v prostoru střední a východní Evropy, která přijala demokratický volební zákon. Tohoto prvenství bylo ovšem dosaženo jistým paradoxem počátku maďarské institucionální reformy v procesu demokratizace. Maďarsko si totiž, na rozdíl od ostatních zemí východního bloku, nikdy nezvolilo ústavodárný parlament. Nová demokratická ústava – a podobně i nový volební zákon s plně soutěživými a svobodnými volbami – tak byla přijata nedemokraticky ustaveným parlamentem, zvoleným ještě v době dávno před začátkem demokratické tranzice. Jinými slovy, maďarský parlament, který schválil ústavu nového demokratického režimu, byl sice do jisté míry reformovaný, nikoli ovšem demokraticky legitimizovaný.

Většina autorů se shoduje v tom, že společným rysem tranzicí jsou situace nejistoty a nedostatek informací. Za takových podmínek si jednotliví aktéři nemohou být jistí, jak jsou silní a jaké skutečné podpoře veřejnosti se těší, pročez si nemohou vytvořit jasnou vazbu mezi svým postavením a svými zájmy. Slovy Petera Maira (1997, s. 104) není zcela jasné, kdo skutečně je či může být relevantním protagonistou. Použijeme-li Rawlsovy (1971, česky 1995) metafory, nacházejí se jednotliví aktéři v situaci takzvaného závoje nevědění (*veil of ignorance*). V důsledku toho nemůžou stanovit jasnou strategii k maximalizaci vlastních cílů, ale musí se spokojit se strategií, v rámci které schválí pravidla hry založená na relativně spravedlivých principech (tedy výhodných pro všechny aktéry a ve všech situacích). Výrazně se to projevuje právě v jejich přístupu při jednáních o podobě volebního designu.

I v maďarském procesu tranzice se situace nejistoty projevuje. U opozičního stolu je zřejmá od samého počátku jednání, u Maďarské socialistické dělnické strany se projevuje až posléze. Vládnoucí strana, která se v první fázi stává iniciátorem a hlavním hybatelem reformu starého režimu, je přesvědčena, že reformní úsilí jí zajistí většinovou podporu společnosti. I proto vstupuje do jednání s opozicí s požadavkem více méně zachování stávajícího většinového volebního systému. Podle Johna W. Schiemanna (2003, s. 254) byla tato volba důsledkem touhy vládnoucí strany po takovém volebním systému, ve kterém by mohla zúročit své (jak se později ukázalo domnělé) postavení nejsilnější politické strany. Události v létě roku 1989 (doplňovací volby a výstupy průzkumů veřejného mínění) ovšem způsobí obrat v její strategii a strana je náhle ochotna přistoupit na návrh smíšeného volebního systému, a tedy aplikaci poměrné volební formule jako jakési pojistky zachování si pozice parlamentní strany.

Zatímco vládnoucí strana začíná pociťovat situaci nejistoty o své vlastní budoucnosti, ostatní strany pomalu získávají jistotu, že se většina podpory veřejnosti přesouvá na jejich stranu. Pocit nejistoty u nich začíná oslabovat. Možná i proto pak na přelomu léta a podzimu bez výhrad svolí se zvýšením celkového počtu mandátů rozdělovaných ve většinové části voleb.

Volby v březnu 1990 pak ukáží, že změna postoje Maďarské socialistické strany dělnické během jednání o podobě volebního designu pro první svobodné a soutěživé volby byla – z jejího pohledu – rozumným vyhodnocením situace. Socialistická strana totiž v prvních svobodných volbách získala v nominální složce pouze jediný přímý mandát, a za celkový zisk třiatřiceti mandátů tak vděčila zejména proporční složce. Naopak Maďarské demokratické fórum vděčilo nominální složce za výrazný nadproporční bonus (v poměrné složce Maďarské demokratické fórum získalo 24,3 procenta hlasů, ale celkově se těšilo z celkového zisku 42,49 procent mandátů). Nominální složka maďarského supersmíšeného volebního systému pomůže socialistům až v parlamentních volbách konaných v roce 1994, kdy jim pomůže dosáhnout na nadpoloviční většinu (padesát čtyři procent) mandátů v parlamentu při zisku zhruba třetiny voličských hlasů v listinné části voleb.

Nahlíženo logikou československého hodnocení období demokratické tranzice by bylo možné označit Maďarskou socialistickou stranu za jasně poraženého ve fázi přechodu k demokracii. Takové hodnocení ovšem naráží na pojetí Rudolfa L. Tökese, který upozorňuje na jednu z vlastností uzavírací klauzule. Podle Tökese (1997, s. 120) byla čtyřprocentní uzavírací klauzule naservírována jako neviditelná politická ruka, která zřetelně oddělila v prvních svobodných volbách vítěze od poražených. Pokud by byla Tökeseva logika aplikována v česko-slovenském prostředí, znamenala by nabourání dosavadního udržovaného diskursu, protože by mezi vítěze zařadila i Komunistickou stranu Československa, respektive její nástupkyni. Tökeseva logika je ale výsostně maďarská a nepřenositelná do česko-slovenského či polského prostředí. Pro její pochopení je třeba si uvědomit vývoj v řadách (bývalých) maďarských komunistů. Maďarská socialistická strana totiž fakticky představovala stranu reformních (bývalých) komunistů, kteří se rozešli s předchozím režimem a přijali sociálně demokratický politický program. Konzervativní komunistické křídlo oproti tomu na sklonku roku 1989 znovuobnovilo existenci Maďarské socialistické dělnické strany (viz výše), kterou se reformisté pokusili rozpustit, a s konzervativně komunistickým programem vstoupili i do prvních demokratických voleb. První svobodné a plně soutěživé volby v roce 1990 se tak rovněž staly soubojem dvou levicových alternativ – sociálně demokratického a komunistického, ve kterém reformovaná demokratická levice s přehledem prolomila čtyřprocentní hranici, čímž se zařadila mezi úspěšné aktéry demokratické tranzice, zatímco konzervativní komunisté zůstali pod hranicí uzavírací klauzule a zařadili se mezi poražené v procesu maďarské demokratizace.

Karen Dawisha a Stephen Deets (2006, s. 695) či Carlos Flores Juberías (2004, s. 309–310) ve své studii dochází k závěru, že první volby se konaly většinově tam, kde psali volební zákon komunisté, systém poměrného zastoupení byl aplikován tam, kde měla hlavní slovo o podobě volebního zákona nekomunistická opozice, a konečně smíšený systém byl zvolen tam, kde probíhala mezi oběma tábory intenzivní jednání. Předložená případová studie o Maďarsku toto pravidlo potvrzuje. Složitá maďarská jednání vytvoří nejkomplexnější volební systém světa, takzvaný supersmíšený volební systém.

Tím se ovšem dostáváme do situace, kdy není naplněn požadavek co možná nejjednoduššího volebního designu, se kterým se setkáváme u autorů zabývajících se otázkou nových

demokracií a jejich institucionálního designu (srov. například Lijphart, 2004, s. 101; Reynolds – Reilly – Ellis, 2005, s. 160). Podle Johna W. Schiemanna (2003, s. 231) prohlásil jeden z poslanců po přijetí volebního zákona, že volební systém je natolik složitý, že voliči budou muset absolvovat specializovaný kurz, budou-li chtít tento systém pochopit. Přesto se zdá, že maďarští voliči se s novým volebním systémem poměrně záhy sžili a dokázali efektivně využít své voličské hlasy. Vzhledem ke zkušenosti s německým volebním systémem, kde voliči rovněž disponují dvěma hlasy, je jistě zajímavé sledovat, jak voliči se svými hlasy naloží. Zatímco v Německu se často setkáváme s takzvaným *splittingem*, tedy s tím, že voliči podpoří jedním hlasem kandidáta určité politické strany a druhým hlasem jinou politickou stranu (srov. například Nohlen, 1990, s. 89; s. 204–207), v Maďarsku tento jev není tak častý. V případě prvních maďarských svobodných voleb šlo o zhruba dvanáct procent hlasů, které byly z hlediska stranického hlasování uděleny jinak v poměrné a nominální složce (srov. Birch, 2003, s. 94, tab. 4.4).

Že se s volebním systémem, ačkoli poměrně složitým, záhy sžili nejen voliči, ale i politické strany, dokumentuje skutečnost, že maďarský volební systém představuje nejstabilnější volební systém v prostoru střední a východní Evropy. Zatímco ostatní země v tomto prostoru měly v průběhu devadesátých let dvacátého i prvního desetiletí jedenadvacátého století potřebu svůj volební systém reformovat, mnohdy i opakovaně (přeborníkem v počtu volebních reforem je Polsko, kdy se – s výjimkou parlamentních voleb 1993 a 1997 – žádné dvoje po sobě jdoucí volby nekonalý podle stejného volebního designu), Maďarsko si vystačilo s jedinou úpravou své volební legislativy. Navíc šlo jen o nepatrný zásah do volebního designu, který neměl žádný výraznější dopad na jeho výstupy – od parlamentních voleb 1994 se užívá pětiprocentní namísto čtyřprocentní volební klauzule.

Bylo by ovšem naivní domnívat se, že stabilita volebních institucí v Maďarsku je zapříčiněna širokým konsensem o dokonalosti maďarského volebního designu. Existuje i mnohem racionálnější vysvětlení. Svou roli zde jistě hraje skutečnost, že je jen těžko představitelné, že se poslanci parlamentu, kteří se pomocí určitého volebního systému dostali do svých úřadů, pokusí tento změnit, a ohrozit tak svoji budoucnost. Aplikujeme-li logiku teorie racionální volby, takovou změnu by poslanci parlamentu podpořili tehdy, mělo by to přinést benefity jim nebo jejich politické straně. Je ovšem zřejmé, že zvýhodnění jednoho hráče jde na úkor jiného nebo ostatních hráčů. A v tom spočívá další překážka pro jednoduchou změnu volebního systému v Maďarsku.

Změnu volební legislativy by musely podpořit více než dvě třetiny poslanců jednokomorového maďarského parlamentu. Takové většiny poslanců doposud samozřejmě žádná politická strana v demokratických volbách nedosáhla a i do budoucna nebude tato hranice jistě překonána. Dokonce ani vládní koalice se ve většině případů netěšily tak silně většině v parlamentu, aby mohly takovou změnu prosadit. Jedinou výjimku doposud představovala koalice socialistů se svobodnými demokraty v období let 1994 až 1998 s více než sedmdesáti procenty mandátů v parlamentu. Protože šlo ale o vládní koalici velké a středně velké politické strany, bylo nemožné nalézt shodu pro volební reformu. Volební systém posilující většinové prvky výhodný pro socialisty by zcela jistě znevýhodňoval svobodné demokraty a naopak více proporční systém, který by přinášel benefity pro svobodné demokraty, nebyl zajímavý pro socialisty. Možnost změny volebního systému je tak do značné míry limitována samotnou procedurou legislativního přijetí takové reformy.

Mezi faktory, které bývají zmiňovány v souvislosti s výběrem nastavení volebního designu, se

objevují i následující dva: inspirace v zahraničí a vlastní předchozí demokratická zkušenost s volbami. Takové argumenty samozřejmě nacházíme i v některých úvahách o maďarském případě, já si ovšem dovolím polemizovat o relevanci takových argumentů. Na základě předložené studie je, myslím, možné tyto argumenty vyvrátit.

Jako zdroj inspirace v zahraničí se někdy uvádí Německo. Přinejmenším v otázce volební legislativy je ovšem tato inspirace sporná. I tehdy, pokud přistoupíme na možnost, že německý volební systém lze považovat za smíšený (autor se kloní k označení německého volebního systému jako personalizovaného listinného poměrného systému), nemůžeme nevidět výrazné rozdíly mezi maďarskou a německou volební legislativou. Maďarský volební systém je tříúrovňový, zatímco německý dvouúrovňový; v Maďarsku ani jedna úroveň výrazněji nedominuje nad ostatními, v Německu je pro alokaci mandátů rozhodující poměr voličských hlasů udělovaných na listinné úrovni, liší se metody přepočtu hlasů na mandáty v listinné části, podoba nominální úrovně atd. Německá volební architektura je při maďarských jednáních o podobě volebního designu zmíněna víceméně pouze v souvislosti s uzavírací klauzulí, případně v souvislosti s dalšími komponentami volebního designu, nikoli ovšem německý volební systém jako celek. I zde se ale nakonec Maďarsko v prvních volbách rozhodne pro jinou hranici uzavírací klauzule, než jaká se v tuto dobu užívá v Německu. Nabízel by se sice argument, že Německo pro první svobodné poválečné volby rovněž zavedlo čtyřprocentní klauzuli, kterou později (v roce 1956) zvýšilo na pět procent, jako tomu bylo v devadesátých letech v Maďarsku. Takový argument ovšem nemá šanci na úspěch, protože v souvislosti s Německem byla během maďarských jednání zmiňována pouze pětiprocentní klauzule, nikoli předchozí vývoj výše umělé klauzule během čtyřicátých a padesátých let dvacátého století.

Podobně problematický je odkaz do maďarské volební historie. John W. Schiemann (2004) sice připomíná, že smíšený volební systém není pro maďarskou volební legislativu nic nového. To je sice pravdivá teze, vyvstávají tu ovšem hned dva problémy – šlo o diametrálně odlišnou subkategorii smíšených volebních systémů, navíc byl takový volební design aplikován v podmínkách nedemokratického volebního režimu. Většina autorů v otázce výběru institucionálního nastavení politického systému pro nové demokratické režimy odkazuje na jejich vlastní historickou zkušenost do předchozích demokratických období. Pouze ty jsou měřítkem pro případnou podobu institucionální architektury v demokratizujícím se režimem. Nejinak tomu je v otázce volebního inženýrství v procesu demokratizace. Schiemannův odkaz na dřívější užití smíšeného volebního systému v Maďarsku ovšem směřuje do období nedemokratického režimu v meziválečném období.

V meziválečných maďarských volbách se setkáme se dvěma typy volebních obvodů – městskými vícemandátovými volebními obvody a venkovskými jednomandátovými volebními obvody. Volič disponuje vždy jedním hlasem a o tom, jestli jeho hlas bude užítkován při nominálním nebo poměrném způsobu obsazování mandátů, rozhoduje, do jakého typu volebního obvodu spadá. Takovou volební proceduru označili André Blais a Louis Massicotte (2000, s. 166), autoři nejkompexnější a podle názoru autora zatím nejlépe rozpracované teorie smíšených volebních systémů, jako koexistenční smíšený volební systém. Naproti tomu volební design dohodnutý u trojhranného stolu spadá do kategorie supersmíšeného volebního systému, ve kterém dochází ke kombinaci navrstvujícího (*superposition*) smíšeného volebního systému s korekčním smíšeným volebním systémem (Massicotte – Blais, 2000, s. 169).

Z výše provedeného výkladu o tom, jak maďarská volební legislativa vznikala, je myslím zřejmé, že maďarský smíšený volební systém je výsledkem slátávání různých komponent volebních systémů ve snaze nalézt kompromis mezi různými požadavky jednotlivých aktérů jednání o institucionální reformě. O zahraniční inspiraci, stejně jako o inspiraci ve vlastní volební historii, nemůže být v maďarském případě řeč. Výsledkem maďarské institucionální, respektive volební transformace je naprosto originální volební design.

Seznam použité literatury

ÁGH, Attila. 1995. „The Experience of the First Democratic Parliaments in East Central Europe“, *Communist and Post-Communist Studies*, roč. 28, č. 2, s. 203–214.

ASH, Timothy Garton. 1991. *Rok zázraků '89*. Praha, Lidové noviny.

BENDA, Lukáš. 2002. „Maďarská socialistická strana“, in HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (eds.). *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, s. 163–201.

BENDA, Lukáš. 2003. „Stranický systém Maďarska“, in FIALA, Petr – HERBUT, Ryszard (a kol.). *Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*, Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, s. 55–104.

BENOIT, Kenneth. 1996. „Hungary's Two-Vote Electoral System“, *Representation*, roč. 33, č. 4, s. 162–170.

BENOIT, Kenneth. 1999. „Votes and Seats: The Hungarian Electoral Law and the 1994 Parliamentary Elections“, in TÓKA, Gábor – ENYEDI, Zoltán. (eds.). *Founding Elections in Eastern Europe: Elections to the 1994 Hungarian National Assembly*, Berlin, Sigma, s. 108–138.

BENOIT, Kenneth – SCHIEMANN, John W. 1995. „Electoral System Origins: Institutional Choice in Hungary“, příspěvek přednesený na konferenci *The Northeastern Political Science Association Meeting* pořádaný The Northeastern Political Science ve dnech 9. až 11. listopadu 1995, on-line verze (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.24.6911>).

BENOIT, Kenneth – SCHIEMANN, John W. 2001. „Institutional Choice in New Democracies. Bargaining over Hungary's 1989 Electoral Law“, *Journal of Theoretical Politics*, roč. 13, č. 2, s. 153–182.

BIRCH, Sarah. 2003. *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, Basingstoke, Palgrave-Macmillan.

BUREŠ, Jan. 2007. *Občanské fórum*, Plzeň, Aleš Čeněk.

DAHRENDORF, Ralf. 1991. *Úvahy o revoluci v Evropě v dopise, který měl být zaslán jistému pánovi ve Varšavě*, Praha, Evropský kulturní klub.

DAWISHA, Karen – DEETS, Stephen. 2006. „Political Learning in Post-Communist

Elections“, *East European Politics and Societies*, roč. 20, č. 4, s. 691–728.

ELSTER, Jon – PREUSS, Ulrich K. 1998. „Constitutional Politics in Eastern Europe“, in ELSTER, Jon – OFFE, Claus – PREUSS, Ulrich K. (eds.): *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 63-108.

GABEL, Matthew J. 1995. „The Political Consequences of Electoral Laws in the 1990 Hungarian Elections“, *Comparative Politics*, roč. 27, č. 2, s. 205–214.

CHARVÁT, Jakub. 2009. „Polský kulatý stůl 1989: jak se (ne)jednalo o volebním systému“, *Listy*, roč. 39, č. 2, s. 52–57.

JUBERÍAS, Carlos Flores. 2004. „Eastern Europe: General Overview“, in COLOMER, Josep. (ed.). *Handbook of Electoral System Choice*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, s. 309–331.

KOPEČEK, Lubomír. 2001. „Transformace středoevropských komunistických stran – polský a maďarský případ“, *Středoevropské politické studie*, roč. 3, č. 2, on-line text (<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=89>).

KREJČÍ, Oskar. 1991. *Proč to prasklo aneb hovory o demokracii a „sametové revoluci“*, Praha: Trio.

KUBÁT, Michal. 2003. *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*, Praha, Dokořán.

KUBÁT, Michal. 2005. *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989–2005)*, Praha, SLON.

KUKORELLI, István. 1991. „The Birth, Testing and Results of the 1989 Hungarian Electoral Law“, *Soviet Studies*, roč. 43, č. 1, s. 137–156.

KUKORELLI, István. 1999. „Charakteristika ústavních změn v Maďarské republice“, in PAVLÍČEK, Václav. (ed.). *Transformace ústavních systémů střední a východní Evropy. Sborník studií a texty ústav. I. část*. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, s. 139–150.

LIJPHART, Arend. 1994. „Democratization and Constitutional Choices in Czecho-slovakia, Hungary and Poland, 1989–1991“, in BUDGE, Ian – MCKAY, David. (eds.). *Developing Democracy. Comparative research in honour of J. f. P. Blondel*, London – Thousand Oaks – New Delhi, Sage, s. 202–217.

LIJPHART, Arend. 2004. „Constitutional design for divided societies“, *Journal of Democracy*, roč. 15, č. 2, s. 96–108.

MAIR, Peter. 1997. *Party Systems Change: Approaches and Interpretations*, Oxford, Clarendon Press.

MASSICOTTE, Louis – BLAIS, André. 2000. „Mixed Electoral Systems“, in ROSE,

Richard. (ed.). *International Encyclopedia of Elections*, London, Macmillan, s. 165–171.

MERKEL, Wolfgang. 1996. *Institutions and Democratic Consolidation in East Central Europe*. Working Paper, no. 86, Center for Advanced Study in the Social Sciences, Fundación Juan March, on-line verze
(http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/archivos/1996_86.pdf).

MLEJNEK, Josef. 2004. „Maďarský smíšený volební systém – inspirace pro ČR?“, in NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš. (eds.). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, Dobrá Voda, Aleš Čeněk, s. 122–161.

MONTGOMERY, Kathleen. 1999. „Electoral Effects on Party Behavior and Development: Evidence from the Hungarian National Assembly“, *Party Politics*, roč. 5, č. 4, s. 507–523.

RACZ, Barnabas. 1991. „Political Pluralisation in Hungary: The 1990 Elections“, *Soviet Studies*, roč. 43, č. 1, s. 107–136.

RAWLS, John. 1995 (1971). *Teorie spravedlnosti*, Praha, Victoria Publishing.

RENEWICK, Alan. 2005. „Modelling Multiple Goals: Electoral System Preferences in Hungary in 1989“, *Europe-Asia Studies*, roč. 57, č. 7, s. 995–1019.

REYNOLDS, Andrew – REILLY, Benjamin – ELLIS, Andrew. (et al.) 2005. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, Stockholm, International IDEA.

ROSE, Richard – MUNRO, Neil. 2003. *Elections and Parties in New Democracies*, Washington, CQ Press.

SCHIEMANN, John W. 2003 (2001). „Hedging Against Uncertainty: Regime Change and the Origins of Hungary’s Mixed-Member Systems“, in SHUGART, Matthew Soberg – WATTENBERG, Martin P. (eds.). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds*, Oxford, Oxford University Press, s. 231–254.

SCHIEMANN, John W. 2004. „Hungary: Compromising Midway on a Mixed Systems“, in COLOMER, Josep. (ed.). *Handbook of Electoral System Choice*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, s. 359–368.

SCHIEMANN, John W. – BENOIT, Kenneth. 1997. *The Origins of Hungary’s 1989 Electoral Law*, paper no. 97-5, The Center of International Affairs, Harvard University.

STAAR, Richard F. 1958. „Elections in Communist Poland“, *Midwest Journal of Political Science*, roč. 2, č. 2, s. 200–218.

ŠEDO, Jakub 2007. *Volební systémy postkomunistických zemí*, Brno, CDK.

TÖKES, Rudolf L. 1997. „Party politics and political participation in postcommunist Hungary“, in DAWISHA, Karen – PARROT, Bruce. (eds.). *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 109–149.

VASS, Laszlo. 1994. „Changes in Hungary’s Governmental System“, in AGH, Attila. (ed.). *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*“, Budapest, Hungarian Centre of Democracy Studies, s. 186–197.

VYKOUKAL, Jiří – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav. 2000. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha, Libri.

<http://www.valasztas.hu/en> – Maďarská státní volební komise.

Tento výstup vznikl za podpory Univerzity Karlovy v Praze, Filozofické fakulty z prostředků specifického výzkumu na rok 2009, číslo projektu GRANTY/2009/224126.